

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Σχολή Καλών Τεχνών –Τμήμα Θεάτρου

Μάθημα: «ΔΣ404: Λογοτεχνικές πρωτοπορίες στην Ελλάδα (20ός αιώνας):

Υπερρεαλισμός, Φουτουρισμός, Ουτοπισμός»

Εαρινό Εξάμηνο 2019

Διδάσκουσα: Επικ. Καθηγήτρια Μαρία Αθανασοπούλου

Ώρες Διεξαγωγής Μαθήματος: Τετάρτη 10-1 (Εξαδακτύλου, Β1).

Το μάθημα εστιάζει στους έλληνες συγγραφείς του 20^{ου} αιώνα που αναζήτησαν *εναλλακτικούς* τρόπους κειμενικής πραγμάτωσης της πνευματικής φυσιογνωμίας του «νέου ελληνισμού», παρακάμπτοντας το δίπολο «νεωτερικότητα ή παράδοση», στο οποίο 'κλειδώθηκε' ο ακαδημαϊκός *μοντερνισμός*. Έμφαση δίνεται στην ταύτιση των υφολογικών γνωρισμάτων [αυτόματη γραφή, οπτική ποίηση, «αντικειμενικό τυχαίο», «τρελός έρωσ», κ.α.] που εισηγήθηκε η παραγωγή αυτή, και στην ερμηνεία της θεωρητικής της προέλευσης. Εξετάζονται συγγραφείς όπως ο Εμπειρικός, ο Εγγονόπουλος, ο Σαραντάρης, ο Ράντος –σε αναφορά προς τις συγκριτολογικές πηγές (ουτοπικός σοσιαλισμός: Φουριέ· γαλλικός υπερρεαλισμός: Μπρετόν, Τζαρά) και τις διεπιστημονικές παραστάσεις (φαινομενολογία, ψυχανάλυση) που προϋποθέτουν. Το στίγμα της μεταφοράς των *πρωτοποριών* στην Ελλάδα του 20ού αιώνα ορίζεται τελικά σε σχέση με τα κοινωνικο-πολιτικά αιτούμενα της χώρας, τη συγκεκριμένη περίοδο. Εγχειρίδιο μαθήματος: P. Bürger, *Θεωρία της Πρωτοπορίας*, μτφρ. Γ. Σαγκριώτης, Νεφέλη 2011.

Σχεδιάγραμμα Μαθημάτων ανά Διδακτική Εβδομάδα

Μάθημα Πρώτο: Γενικά για την έννοια της «πρωτοπορίας». Πρωτοπορία vs. Μοντερνισμός, Ιστορικές vs. Μεταπολεμικές Πρωτοπορίες

Μάθημα Δεύτερο: Βασικές Ιστορικές Πρωτοπορίες στην Ευρώπη, I: Νταντά, Φουτουρισμός.

Μάθημα Τρίτο: Βασικές Ιστορικές Πρωτοπορίες στην Ευρώπη, II: Υπερρεαλισμός

Μάθημα Τέταρτο: Όροι υποδοχής της πρωτοπορίας στην Ελλάδα, I. Όρια της ιστοριογραφικής προσέγγισης (Αλεξ. Αργυρίου, Βίκτωρ Ιβάνοβιτς, Mario Vitti).

Μάθημα Πέμπτο: Όροι υποδοχής της πρωτοπορίας στην Ελλάδα, II. Όρια της ιστοριογραφικής προσέγγισης: Νικόλαος Μέντζελος, Νικόλας Κάλας

Μάθημα Έκτο: Ελληνικός Υπερρεαλισμός, I: Πρόδρομοι: Αναστάσιος Δρίβας, Θεόδωρος Ντόρρος

Μάθημα Έβδομο: Ελληνικός Υπερρεαλισμός, II: Νικόλας Κάλας, Νίκος Γκάτσος.

Μάθημα Όγδοο: Υπερρεαλισμός και Μοντερνισμός: Νίκος Εγγονόπουλος

Μάθημα Ένατο: Υπερρεαλισμός και Ψυχανάλυση: Ανδρέας Εμπειρικός

Μάθημα Δέκατο: Τοπιογραφίες του ελληνισμού: ο «καθαρός» υπερρεαλισμός του Οδυσσέα Ελύτη

Μάθημα Ενδέκατο: Ουτοπισμός: προς μια εναλλακτική ανάγνωση της ελληνικής πρωτοπορίας (Εμπειρικός, Ντόρρος, Σαραντάρης)

Μάθημα Δωδέκατο: Παρουσίαση Εργασιών

Μάθημα Δέκατο-τρίτο: Παρουσίαση Εργασιών + προετοιμασία για τις εξετάσεις

I. ΕΠΙΛΟΓΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ ΚΑΤΑ ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

A. ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΟΡΙΣΜΩΝ ΚΑΙ ΟΡΟΛΟΓΙΑΣ

Bürger, P., *Theory of the Avant-Garde* (1974, ²1980), μτφρ.: M. Shaw, πρόλ.: J. Schulte-Sasse, Minnesota University Press, Μινεάπολις 1984.

Calinescu, M., *Five Faces of Modernity: Modernism, Avant-Garde, Decadence, Kitch, PostModernism*, Duke University Press, Ντάραμ ²1987.

Micheli, Mario de, *Οι Πρωτοπορίες της Τέχνης του Εικοστού Αιώνα* (1978;), μτφρ.: Λ. Παπαματθεάκη, επιμ.: Τ. Χατζηνικολάου, Οδυσσέας, Αθήνα 1983.

Roggioli, Renato, *The Theory of the Avant-Garde*, μτφρ. από τα ιταλικά: Gerald Fitzgerald, Harvard University Press, Μασσαχουσέτη 1968.

Wood, Paul (επιμ.), *The Challenge of the Avant-Garde*, Yale University Press, 1999.

ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ:

Αργυρίου, Αλέξανδρος, «Εισαγωγή στη Νεωτερική Ελληνική Ποίηση», *Ανθολογία - Γραμματολογία: Η Ελληνική Ποίηση, τ. Δ': Νεωτερικοί Ποιητές του Μεσοπολέμου*, Σοκόλης, Αθήνα 1979, σσ. 19-237.

Αρσενίου, Ελισάβετ, *Νοσταλγοί και Πλαστουργοί: έντυπα, κείμενα και κινήματα στη μεταπολεμική λογοτεχνία*, Δαρδανός/τυπωθήτω, Αθήνα 2003.

Βαλαωρίτης, Ν., *Μοντερνισμός, Πρωτοπορία και «Πάλι»*, Καστανιώτης, Αθήνα 1997.

Vitti, Mario, «Οι Δύο Πρωτοπορίες στην ελληνική ποίηση 1930 με '40», *Ο Πολίτης*, 1 (1976) 77.

Vitti, Mario, *Η Γενιά του '30: Ιδεολογία και Μορφή*, Ερμής, Αθήνα 1984, κεφ.: «Πρωτοπορία & Κοινότητα», «'Ιντελιγκέντσια' & 'ελίτ'», «Η πρωτοπορία της ελληνικής ιντελιγκέντσια: 'Η Τέχνη από το λαό για το λαό'», «Φουτουρισμός & Επανάσταση», «Ξένοι 'μοντέρνοι' ποιητές» του Δεύτερου Μέρους, ολόκληρο το Τρίτο Μέρος: «Η Πρωτοπορία στην Ποίηση» [σσ. 67-193].

Λοϊζίδη, Ν., *Απόγειο και Κρίση της Πρωτοποριακής Ιδεολογίας*, Νεφέλη, Αθήνα 1992.

[Παγανός, Γ.Δ., *Μοντερνισμός και Πρωτοπορίες*, Σαββάλας, Αθήνα 2003.]

Χατζηνικολάου, Νίκος, «Για την Ιδεολογία της Πρωτοπορίας», *Εθνική Τέχνη και Πρωτοπορία*, Όχημα, Αθήνα 1982, σσ. 119-169.

B. ΥΠΕΡΡΕΑΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ DADA

Adorno, Theodor, «Αναδρομική Θεώρηση του Υπερρεαλισμού», μτφρ. Βαγγ. Μπιτσώρης, *Ο Πολίτης*, 72 (Μάιος -Ιούλιος 1986), 30-32.

Balakian, Anna, *Surrealism: The road to the Absolute*, The University of Chicago Press, Σικάγο, ³1986.

Bedouin, Jean-Luis (επιμ.), *Μπρετόν* [1962], μτφρ. Γ. Σπανός, Πλέθρον, Αθήνα 1983: εργοβιογραφικό σημείωμα και συναγωγή κειμένων.

Benjamin, Walter, «Υπερρεαλισμός: Το τελευταίο ενσταντανέ της Ευρωπαϊκής διάνοησης», μτφρ. Στέλλα Νικολούδη, *Ο Πολίτης* 72 (Μάιος-Ιούλιος 1986), 48-57.

Biggsby, C.W.E., *Νταντά και Σουρρεαλισμός* (1970), μτφρ. από τα αγγλικά: Ελένη Μοσχονά, σειρά: Η Γλώσσα της Κριτικής, Ερμής, Αθήνα 1989.

Breton, André - Eluard, Paul, *Η Αμωμος Σύλληψις* [1930], μτφρ. Στέφ. Ν. Κουμανούδης, Ύψιλον, Αθήνα 1984.

Breton, André, *Η Πολιτική Θέση του Υπερρεαλισμού* [1935], μτφρ. Γ. Γεωργαντζή - Ν. Μπαλής, Ουτοπία, Αθήνα 1980.

Nadeau, Maurice, *Η Ιστορία του Σουρρεαλισμού* (1964), μτφρ. από τα γαλλικά: Αλεξ. Παπαθανασοπούλου, Πλέθρον, Αθήνα 1978.

Tzara, Tristan, *Ο Υπερρεαλισμός και ο Μεταπόλεμος* [1947], μτφρ. Στεφ. Ν. Κουμανούδης, Ύψιλον, Αθήνα 1981.

Verkauf, Willy, *Dada: Μονογραφία ενός Κινήματος*, μτφρ. Α. Μαραγκόπουλος, Ελεύθερος Τύπος, Αθήνα 1987.

ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ:

Αμπατζοπούλου, Φραγκίσκη (επιμ.), «Αφιέρωμα στον Υπερρεαλισμό», περ. *Ηριδανός* 4 (Φλεβάρης-Μάρτης 1976). [Λογοτεχνία των: Ντόρρου, Δρίβα, Εμπειρικού, Breton, Πεντζίκη, Ελύτη, Καλαμάρη, Εγγονόπουλου, Tzara, Βαλαωρίτη, Γκάτσου, Παπαδίτσα, Κακναβάτου, Χατζηλαζάρου, Σαχτούρη, Μπεράτη, Σκαρίμπα, Αξιώτη. Ιστορικές κριτικές των: Μέντζελου, Ουράνη, Καλαμάρη, Σαραντάρη, Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου, Αλεξάνδρου, Βρεττάκου, Δημαρά, Σικελιανού, Αυγέρη, Τσάτσου, Παπατζώνη, Ελύτη.]

Αμπατζοπούλου, Φραγκίσκη (επιμ.), *...δεν άνθησαν ματαίως: Ανθολογία Υπερρεαλισμού*, Νεφέλη, Αθήνα 31980.

Αργυρίου, Αλεξ., «Ο Ελληνικός Υπερρεαλισμός Υπήρξε Ανάπηρος;», *Διαβάζω* 120 (5.6.85), 33-37.

Αργυρίου, Αλέξ., *Διαδοχικές Αναγνώσεις Ελλήνων Υπερρεαλιστών*, Γνώση, Αθήνα 1983.

Βογιατζόγλου, Αθηνά, «Μιά άλλη Ματιά στον Ελληνικό Υπερρεαλισμό: Παρωδίες, 1939-45», *Ελληνικά* 46 (1996), 128-139

Βουτουρής, Παντελής, «Η Υπερρεαλιστική Ποιητική: Βασικές Έννοιες και Κατευθύνσεις», *Η Συνοχή του Τοπίου: Εισαγωγή στην ποιητική του Ανδρέα Εμπειρικού*, Καστανιώτης, Αθήνα 1997, σσ. 25-79.

Ιβάνοβιτς, Βίκτωρ, *Υπερρεαλισμός και «Υπερρεαλισμοί»: Ελλάδα – Ρουμανία – Ισπανόφωνες Χώρες*, Πολύτυπο, Αθήνα 1996.

Τριβιζάς, Σωτήρης, *Το Σουρρεαλιστικό Σκάνδαλο: Χρονικό της υποδοχής του υπερρεαλιστικού κινήματος στην Ελλάδα*, Καστανιώτης, Αθήνα 1996.

Τσάκωνας, Δημήτρης, *Ο Ελληνικός Υπερρεαλισμός*, Κάκτος 1988.

Σιαφλέκης, Ζ.Ι., *Από τη Νύχτα των Αστραπών στο Ποίημα Γεγονός: Συγκριτική ανάγνωση Ελλήνων και Γάλλων υπερρεαλιστών*, Επικαιρότητα, Αθήνα 1989.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΟΓΕΝΗ ΕΡΓΑ:

Aragon, Louis, *Ο Παριζιάνος Χωρικός* [1924], μτφρ. Στέφ. Ν. Κουμανούδης, Ύψιλον, Αθήνα 1986

Breton, André, *Νάντια* [1928], μτφρ. Σ.Ν. Κουμανούδης, Ύψιλον, Αθήνα 1981.

Breton, André, *Μανιφέστα του Σουρρεαλισμού* [1924, 1930], μτφρ. Ε. Μοσχονά, Δωδώνη, Αθήνα 1972.

Εμπειρικός, Ανδρέας, «Αμούρ – Αμούρ», *Γραπτά ή Προσωπική Μυθολογία*, Άγρα, Αθήνα 1980, σσ. 9-29.

Συλλογικός τόμος, *Υπερρεαλισμός Α*, Γκοβόστης 1938 [ανατ.: 1980]: μεταφράσεις γάλλων υπερρεαλιστών από τους: Εμπειρικό, Ελύτη, Καλαμάρη-Ράντο, Μ. Καραπάνου, Ο. Κανελλή, Θ. Ρητορίδη. Αποτελεί και ιστορική μαρτυρία για τους έλληνες καλλιτέχνες που αυτοσυστήνονταν ως υπερρεαλιστές τον καιρό της πρώτης εμφάνισης του κινήματος.

Γ. ΦΟΥΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Apollonio, U. (ed.), *Futurist Manifestos*, Thames and Hudson, Λονδίνο 1973.

Berghaus, G., *Futurism and Politics: Between Anarchist Rebellion and Fascist Reaction (1909-1944)*, Berghahn Books, Οξφόρδη 1996.

Blum, C.S. *The Other Modernism: F.T. Marinetti's Futurist Fiction of Power*, University of California Press, Μπέρκλεϋ 1996.

Herf, Jeffrey, *Αντιδραστικός Μοντερνισμός: Τεχνολογία, κουλτούρα & πολιτική στη Βαϊμάρη και το Τρίτο Ράϊχ* [1984], μτφρ.: Π. Ματάλας – επιμ. Χρ. Χατζηιωσήφ, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1996.

Καλαμάρας, Βασίλης (επιμ.), «Αφιέρωμα στο Φουτουρισμό», περ. *Διαβάζω*, 141 (9.4.86): κείμενα των Ν. Λοϊζίδη, Α. Κατσιγιάννη, Δ. Πλάκα, Ε. Μαχαίρα, Α. Ζήρα, κ.α.

Κατσιγιάννη, Άννα, «Ελληνικός Φουτουρισμός»: άρθρο σε τρεις συνέχειες στην εφ. *Καθημερινή*, Ιούλιος 1982.

Μπουμπουλίδης, Φαίδων, *Απηχήσεις του Φουτουρισμού στη Νεοελληνική Γραμματεία*, Αθήνα 1980.

White, John, *Literary Futurism: Aspects of the First Avant-Garde*, Clarendon Press, Οξφόρδη 1990.

Στεφανοπούλου, Μαρία (επιμ.), «Αφιέρωμα: F.T. Marinetti και ο Ιταλικός Φουτουρισμός», περ. *Δέντρο* 13 (Μάρτιος- Απρίλιος 1980).

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΟΓΕΝΗ ΕΡΓΑ:

Marinetti, F.T., *Μανιφέστα του Φουτουρισμού*, μτφρ. Βασίλης Μωϋσίδης, Αιγώκερος, Αθήνα 1987.

Marinetti, F.T., *Το Μονοπλάνο του Πάπα* [1912]: πολιτικό μυθιστόρημα σε ελεύθερο στίχο. Ανέκδοτο στα ελληνικά.

-----, *Η Μάχη της Τρίπολης* [1912]: ποιητική συλλογή. Αποσπάσματα της στα ως άνω αφιερώματα.

Γιοφύλλης, Φώτος, *Ξιφίρ Φαλέρ*, Καλοκαίρι 1916: επιθεώρηση.

Δ. ΟΥΤΟΠΙΣΜΟΣ

Bloch, Ernst, *The Utopian Function of Art and Literature (Selected Essays)* [1974], μτφρ.: J. Zipes & F. Mecklenburg, MIT Press, Μασσαχουσέτη 1996.

Capitani, S., «L'ici-bas' and 'l'au delà'... but Not as they knew it. Realism, Utopianism & Science Fiction in the Novels of Jules Verne», στο: Smyth, E. J. (επιμ.), *Jules Verne: Narratives of Modernity*, Liverpool University Press, Λίβερπουλ 2000 [ειδικά για τη λανθάνουσα παρουσία της *ουτοπίας* στον Εμπειρικό].

Ferns, Chris, *Narrating Utopia: Ideology, Gender, Form in Utopian Literature*, Liverpool University Press, Λίβερπουλ 1999.

Kumar, Krishan, *Utopia and Anti-utopia in Modern Times*, Blackwell, Οξφόρδη 1987.

Levitas, Ruth, *The Concept of Utopia*, Syracuse University Press, Νέα Υόρκη 1990.

Manheim, Karl, *Ιδεολογία και Ουτοπία* [1929], μτφρ. Γ. Ανδρουλιδάκης, Γνώση, Αθήνα χ.χ.

Morson, G.S., *The Boundaries of Genre*, Texas University Press, Όστιν 1981 [επιλεκτικά για τον προσδιορισμό των λογοτεχνικών *ουτοπιών*].

Mumford, Lewis, *Η Ιστορία των Ουτοπιών* [1922], μτφρ. Β. Τομανάς, Νησίδες, Θεσσαλονίκη 1998.

Νούτσος, Παναγιώτης, *Ουτοπία και Ιστορία*, Αθήνα 1979.

Schaer, Roland (επιμ.), *Utopia: The Search for the Ideal Society in the Western World*, New York Public Library, Λονδίνο - Νέα Υόρκη 2000.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΟΓΕΝΗ ΕΡΓΑ:

Carey, John (επιμ.), *The Faber Book of Utopias*, Faber & Faber, Λονδίνο 1999 [ανθολογία πρωτογενών κειμένων για την *ουτοπία*, από την ελληνική και λατινική αρχαιότητα ως σήμερα].

Dorros, Theodore, *Intelligence*, Ιδιωτική έκδοση, Παρίσι 1936 [δυσεύρετη]

Εμπειρικός, Ανδρέας, *Ο Μέγας Ανατολικός*, Μέρος Τρίτον, τ. Α', κεφ. 62. Φιλ. Επιμ. Γ. Γιατρομανωλάκης, Άγρα, Αθήνα 1991, σσ. 191-201 [απόσπασμα].

Fourier, Charles, *Ο Νέος Ερωτικός Κόσμος (Τελική Σύνθεση)*, μτφρ. Γ. Καυκιάς, επιμ.: Ξ. Τσελέντη, προλ.: Β. Καραποστόλης, Πολύτροπον, Αθήνα 2003.

II. ΕΠΙΛΟΓΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ ΚΑΤΑ ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

Ανδρέας Εμπειρικός:

ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΑ:

Υψικάμινος (1935)

Ενδοχώρα [1934-37], (1945)

Γραπτά ή Προσωπική Μυθολογία [1936-46] (1960)

Αργώ ή Πλούς Αεροστάτου (1964-65)

Οκτάνα (1980)

Αι Γενεαί Πάσαι ή Η Σήμερον έως Αύριον και ως Χθές (1984)

Ο Μέγας Ανατολικός (1990-92)

Ζέμφυρα ή το Μυστικόν της Πασιφάης (1988)

Νικόλαος Εγγονόπουλος ή το Θαύμα του Ελμπασάν και του Βοσπόρου, και: Διάλεξη για το Νίκο Εγγονόπουλο (1999)

Ταξίδι στη Ρωσία: Ημερολόγιο και Φωτογραφίες [1962] (2001)

Μια Περίπτωσης Ιδεοψυχαναγκαστικής Νευρώσεως με Πρόωρες Εκσπερματώσεις και Άλλα Ψυχαναλυτικά Κείμενα (2001)

ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΥΣΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

«Αφιέρωμα στον Ανδρέα Εμπειρικό», *Ο Χάρτης* 17/18 (Νοεμ. 1985): Κείμενα των: Αργυρίου, Βαλαωρίτη, Βούρτση, Γιατρομανωλάκη, Δραγούμη, Ελύτη, Ζαμάρου, Καλοκύρη, Λιάρου, Νικολαΐδη, Saunier, Τζαβάρρα, Χουλιάρρα.

Αναγνωστοπούλου, Διαμαντή, *Η ποιητική του Έρωτα στο Έργο του Ανδρέα Εμπειρικού*, Ύψιλον, Αθήνα 1989.

Βαλαωρίτης, Νάνος, *Ανδρέας Εμπειρικός*, Ύψιλον, Αθήνα 31999

Βουτουρής, Παντελής, *Η Συνοχή του Τοπίου: Εισαγωγή στην ποιητική του Ανδρέα Εμπειρικού*, Καστανιώτης, Αθήνα 1997, σσ. 25-79.

Γιατρομανωλάκης, Γιώργος, *Ανδρέας Εμπειρικός: Ο ποιητής του έρωτα και του νόστου*, Κέδρος, Αθήνα 1983.

Δήμος Άνδρου (φορέας), *Μνήμη Ανδρέα Εμπειρικού: Εκδηλώσεις στην Άνδρο (10-11.8.1985) για τα δέκα χρόνια από το θάνατό του*, Ύψιλον, Αθήνα 1987

Ελύτης, Οδυσσέας, *Αναφορά στον Ανδρέα Εμπειρικό*, Ύψιλον, Αθήνα 21980.

Κεχαγιόγλου, Γιώργος, *«Αι Λέξεις»: Μορφολογία του μύθου*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1987.

Κεχαγιόγλου, Γιώργος, *«Εις την Οδόν των Φιλελλήνων» του Ανδρέα Εμπειρικού: Μια ανάγνωση*, Πολύτυπο, Αθήνα 1984.

Κούριας Γιώργος – Κούρια Έρη, «Μια Περίπτωση Ψυχαναλυτικής Πρακτικής με Υπερρεαλιστικές Περιπλανήσεις», στον τόμο: Θανάσης Τζαβάρας (επιμ.), *Ψυχανάλυση και Ελλάδα: Στοιχεία - Θέσεις - Ερωτήματα*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα 1984, σσ. 107-130. Αναδημοσιεύεται στο επίμετρο του *Μια Περίπτωσης ...* (2001) μαζί με νεότερα κείμενα του Θ. Τζαβάρα για τον ψυχαναλυτή Εμπειρικό.

Μαραγκόπουλος, Άρης, «Ο Μοντερνιστής Εμπειρικός», Πρακτικά Συνεδρίου της Άνδρου για το Έτος Εμπειρικού (Ιούνιος 2001), υπό έκδοση.

Saunier, Guy Michel, *Ανδρέας Εμπειρικός: Μυθολογία και Ποιητική (Δοκίμια)*, Άγρα, Αθήνα 2001.

(Βλ. και τις αναφορές εντός των σχετικών λημμάτων της ενότητας Α. (Νεωτερικοί Ποιητές του Μεσοπολέμου) και Β. (Ηριδανός, ...δεν άνθησαν ματαίως, Διαδοχικές Αναγνώσεις... κτλ.)

Νίκος Εγγονόπουλος

ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΑ:

Μην Ομιλείτε εις τον Οδηγόν (Κύκλος, 1938)

Τα Κλειδοκύμβαλα της Σιωπής (Ιππαλεκτρύων, 1939)

Επτά Ποιήματα (1944)

Μπολιβάρ (Ίκαρος, 1944)

Η Επιστροφή των Πουλιών (Ίκαρος 1946)
Έλευσις (Ίκαρος 1948)
Ο Ατλαντικός (περ. *Αγγλοελληνική Επιθεώρηση*, 1954)
Εν Ανθηρώ Ελληνι Λόγω (1957)
Μπολιβάρ (β' έκδοση, 1962)
Μην Ομιλείτε εις τον Οδηγόν (β' έκδοση, 1966)
Τα Κλειδοκύμβαλα της Σιωπής (β' έκδοση, 1966)
Μπολιβάρ (γ' έκδοση, 1968)
Τρία Ποιήματα και Ένας Πίνακας (περ. *Σπείρα*, 1975)
- *Ποιήματα Α* (1977): Συγκεντρωτική των προηγουμένων
- *Ποιήματα Β* (1977): Συγκεντρωτική των προηγουμένων
Στην Κοιλιάδα με τους Ροδώνες, Ίκαρος, Αθήνα 1978, 1987.
Ο Καραγκιόζης: Ένα ελληνικό θέατρο σκιών, Ύψιλον, Αθήνα 1980
Πεζά Κείμενα με δύο έγχρωμους πίνακες (επιμ. Α. Λαμπρία), Ύψιλον, Αθήνα 1987
Οι Άγγελοι στον Παράδεισο Μιλούν Ελληνικά: Σχόλια και Συνεντεύξεις (επιμ. Γ. Κεντρωτής), Ύψιλον, Αθήνα 1999

ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΥΣΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

«Αφιέρωμα στον Ν. Εγγονόπουλο», *Ο Χάρτης* 25/26 (Νοεμ. 1988): Κείμενα των: Αργυρόπουλου, Βαλαωρίτη, Βιστωνίτη Βούρτση, Εγγονοπούλου, Καλοκύρη, Καρούζου, Καφέτση, Μπελεζίνη, Ρηγοπούλου, Σαχτούρη, Σκοπετέα, Στεφανίδη, Τριανταφυλλόπουλου, Τσίκουτα, Τσοτσορού, Χατζηβασιλείου, Χουλιάρα, Ζαμάρου, Φιλιππίδη.
Αμπατζοπούλου, Φραγκίσκη, *Η Ποίηση τον Καιρό του Τραβήγματος της Ψηλής Σκάλας*, Στιγμή, Αθήνα 1987. [Με επιλογή παλαιότερης βιβλιογραφίας για τον Ν.Εγγ.].
Βογιατζόγλου, Αθηνά, «Με αφορμή το ποίημα του Νίκου Εγγονόπουλου 'Περί Ύψους', *Ο Πολίτης* 126 (Ιούνιος-Ιούλιος 1994), 50-56.
Γιατρομανωλάκης, Γιώργης (επιμ.), *Νίκος Εγγονόπουλος: Ωραίος σαν Έλληνας*, Πρακτικά Συνεδρίου Ιδρύματος Γουλανδρή-Χορν, Αθήνα 2000.
Εμπειρικός, Ανδρέας, *Νικόλαος Εγγονόπουλος ή το Θαύμα του Ελμπασάν και του Βοσπόρου, και: Διάλεξη για το Νίκο Εγγονόπουλο*, Άγρα, Αθήνα 1999.
Ζαμάρου, Ρένα, *Ο ποιητής Νίκος Εγγονόπουλος: Επίσκεψη τόπων και προσώπων*, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1993.

Καραβίδας, Γιάννης, «Surrealism and the Early Poetry of Nikos Engonopoulos», *Journal of Modern Greek Studies*, 5.1 (May 1987), 33-46.

Λοϊζίδη, Νίκη, *Ο Υπερρεαλισμός στη Νεοελληνική Τέχνη: Η περίπτωση Νίκου Εγγονόπουλου*, Νεφέλη, Αθήνα 1984

Μαρωνίτης, Δ.Ν., *Πίσω Μπρός: Προτάσεις και υποθέσεις για τη νεοελληνική ποίηση και πεζογραφία*, Στιγμή, Αθήνα 1986, σσ. 133-149: Μελέτημα για τον Εγγονόπουλο.

Φιλοκύπρου, Έλλη, *Λόγια και ιστορίες από το χωριό των ποδηλάτων: Αφηγηματικά σχήματα στις δύο πρώτες συλλογές του Νίκου Εγγονόπουλου*, Δίαυλος, Αθήνα 1996.

Φραντζή, Άντεια, «Μπολιβάρ, ένα ελληνικό θέατρο σκιών: Δύο προτάσεις και μία ανάγνωση», *Ο Πολίτης* 72 (Μάιος – Ιούνιος 1986), 44-47. Κ.α.

(Βλ. και τις αναφορές εντός των σχετικών λημμάτων της ενότητας Α. (Νεωτερικοί Ποιητές του Μεσοπολέμου) και Β. (Ηριδανός, ...δεν άνθησαν ματαίως, Διαδοχικές Αναγνώσεις... κτλ..)

Νικόλας Κάλας

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΑ:

Α. Ποιήματα:

Νικήτα Ράντου, *Ποιήματα*, Πυρσός, Αθήνα 1933

-----, «Τετράδιο Α'», τυπογραφείο περιοδικού *Ο Κύκλος*, Μάιος 1933

-----, «Τετράδιο Β'», τυπογραφείο περιοδικού *Ο Κύκλος*, Οκτώβριος 1933

-----, «Τετράδιο Γ'», εκδόσεις: Κασταλία, Σεπτέμβρης 1934

-----, «Τετράδιο Δ'», τυπογραφείο περιοδικού *Ο Κύκλος*, Νοέμβρης 1936

-----, «Όπου Φαίνεται η Σχέση Ερωτοφώνων κι Ερωτοκλήτων Πραγμάτων», περιοδικό *Το Τρίτο Μάτι* (Γενάρης-Φλεβάρης-Μάρτης 1936)

-----, «Συλλογή Α'», περιοδικό *Πάλι* (1963)

-----, «Συλλογή Β'», *Χρονικό* (1975)

-----, «Συλλογή Γ'», περιοδικό *Χνάρι*, (Καλοκαίρι-Φθινόπωρο 1975)

-----, «Η Οσφύς του Λαγού η Μοναρχική μου Αγάπη», *Για το Σοσιαλισμό 4* (1975)

Συγκεντρωτική των παραπάνω: Νικόλας Κάλας, *Οδός Νικήτα Ράντου*, Ίκαρος, Αθήνα 1977

Νικόλας Κάλας, *Γραφή και Φως*, Ίκαρος, Αθήνα 2^η 1998.

Νικόλαος Κάλας, *Δεκαέξι Γαλλικά Ποιήματα και Αλληλογραφία με τον Ουίλλιαμ Κάρλος Ουίλλιαμς*, μτφρ.-σχόλια: Β. Κολοκοτρώνη και Σ. Αργυρόπουλος, Ύψιλον, Αθήνα 2002.

Β. Δοκίμια

Νικόλας Κάλας, *Κείμενα Ποιητικής και Αισθητικής*, επιμ. Αλεξ. Αργυρίου, Πλέθρον, Αθήνα 1982: συναγωγή των παλαιότερων ελληνικών δοκιμίων του

- Νικόλας Κάλας, *Η Τέχνη την Εποχή της Διακύβευσης* [αγγλικό πρωτότυπο του 1968], μτφρ. Α. Παππάς – πρόλ. Κύριλλος Σαρρής, Άγρα 1997.
- Νικόλας Κάλας, *Εστίες Πυρκαγιάς* [γαλλικό πρωτότυπο του 1938], μτφρ. Ιωάννα Σαββίδου, επιμ. Αλεξ. Δεληγιώργη, Gutenberg, Αθήνα 1997.
- Νικόλας Κάλας – Γιώργος Θεοτοκάς, *Μια Αλληλογραφία*, εισ.-επιμ. Ιωάννας Κωνσταντουλάκη-Χάντζου, Πρόσπερος, Αθήνα 1989
- Νικόλας Κάλας – Μιχάλης Ράπτης, *Πολιτική Αλληλογραφία [1967-1984]*, Άγρα, Αθήνα 2002
- Marcel Duchamp – Pierre Cabanne, *Ο Μηχανικός του Χαμένου Χρόνου*, Άγρα, Αθήνα 1989: στο επίμετρο: Τέσσερα δοκίμια του Κάλας για τον Duchamp.

ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΥΣΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

- Αργυρίου, Αλέξανδρος, *Ο Πρωτοποριακός και Τρισυπόστατος Νικήτας Ράντος, Μ. Σπιέρος, και Νίκος Καλαμάρης*, Εταιρεία Συγγραφέων, Αθήνα 1990.
- Γιάνναρης, Γ., «Η πολιτική πλευρά του Κάλας», περ. *Η Λέξη* 6 (Ιούλ.-Αυγ. 1991).
- Δεληγιώργη, Αλεξάνδρα, *Α-νοστον Ήμαρ: Οδοιπορικό της Σκέψης του Νικόλα Κάλας*, Άγρα, Αθήνα 1997 [όπου και αναλυτική παλαιότερη βιβλιογραφία για τον Κάλας].
- Μαραγκόπουλος, Άρης, «Νικόλας Κάλας: Ποιητής, Διαγνωστικός, Πολεμικός», περ. *Ποίηση* 11 (Άνοιξη-Καλοκαίρι 1998), 252-260 [εκτενής βιβλιοκρισία της Δεληγιώργη και των πρωτογενών κειμένων του Κάλας].
- Μητρόπουλος Δημ. (επιμ.), «Η Επιστροφή του Κάλας: Η εκδοτική ανακάλυψη ενός ανυπότακτου συγγραφέα», *Το Βήμα*, 7 Δεκ. 1997: Μικρό αφιέρωμα στον Κάλας.

(Βλ. και τις αναφορές εντός των σχετικών λημμάτων της ενότητας Α. (Νεωτερικοί Ποιητές του Μεσοπολέμου) και Β. (Ηριδανός, ...δεν άνθησαν ματαίως, Διαδοχικές Αναγνώσεις... κτλ..)

Θεόδωρος Ντόρρος

ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΑ:

- Θεόδωρου Ντόρρου, *Στου Γλυτωμού το Χάζι* (Παρίσι 1930, 1931), και υπό έκδοση σε φιλ. επιμ. Μ. Αθανασοπούλου: Γαβριηλίδης, Αθήνα 2004.
- Theodore Dorros, *Intelligence*, Παρίσι 1936.

ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΥΣΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

- Αθανασοπούλου, Μ., «Θεόδωρου Ντόρρου, *Στου Γλυτωμού το Χάζι* (1931)»: Γαβριηλίδης, Αθήνα 2004: υπό έκδοση. Νέα έκδοση της συλλογής, με εκτενή εισαγωγή, που εισηγείται νέα [μετα]συμβολιστική ανάγνωση του Ντόρρου.
- Αθανασοπούλου, Μ., «Θεόδωρου Ντόρρου, *Intelligence* (1936)»: Μια εναλλακτική ανάγνωση», *Υλάντρον* 5 (Νοέμβριος 2003), 57-70

- Αθανασοπούλου, Μ., «Περισσότερα για την *Intelligence* (1936): Μια απάντηση στον Αλέξη Ζήρα», *Υλάντρον 2* (Μάιος 2002), 207-209.
- Αθανασοπούλου, Μ., «Θ. Ντόρρου *Intelligence* (1936): Ένα άγνωστο κείμενο του ελληνικού υπερρεαλισμού», *Υλάντρον 1* (Νοέμβριος 2001).
- Βαγενάς, Νάσος, «Γύρω από τις αρχές του ελληνικού μοντερνισμού», *Η Ειρωνική Γλώσσα: Κριτικές μελέτες για τη νεοελληνική γραμματεία*, Στιγμή, Αθήνα 1994, σσ. 61-89.
- Βογιατζόγλου, Αθηνά, «'Μια Νύχτα' (1929): Τέσσερα αθησαύριστα πεζά ποιήματα του Θεόδωρου Ντόρρου», περ. *Ποίηση 8* (Φθινόπωρο-Χειμώνας 1996), 197-207.
- Γιάνναρης, Γ., «Θ. Ντόρρος: Πρωτοπόρος του Ελληνικού Μοντερνισμού», *Διαβάζω 428*, Απρίλιος 2002, σσ. 48-62
- Γιοφύλλης, Φώτος, «Ο Φουτουρισμός στην Ελλάδα», *Νέα Εστία 68* (1950), 851.
- Γιοφύλλης, Φώτος, «Θ. Ντόρρου, 'Στου Γλυτωμού το Χάζι', Παρίσι 1930», *Πρωτοπορία 26* (Φεβρουάριος 1931) 61.
- Ζήρας, Αλέξης, «Μερικά ακόμη στοιχεία για τον Θεόδωρο Ντόρρο», *Η Καθημερινή*, 5.2.81, σ. 6.
- Θέμελης, Γιώργος, *Η Νεώτερη Ποίησή μας*, Ι, Κωνσταντινίδης, Θεσσαλονίκη 1978 (1963), σσ. 11-12.
- Καλαμάρης, Ν., 'Επιστολή για τον Υπερρεαλισμό', *Νέα Φύλλα*, 3 (Μαρτ. 1937). Τώρα: *Ηριδανός 4* (Φεβρ.-Μαρτ. 1976) 98-100.
- Καραντώνης, Ανδρέας, «Η περίπτωση του Θεόδωρου Ντόρρου», *Νέα Εστία 110* (1981) 1137-1144.
- Καραντώνης, Ανδρέας, *Α': Εισαγωγή στη Νεώτερη Ποίηση - Β': Γύρω στη Σύγχρονη Ελληνική Ποίηση*, Αθήνα 1976, 162-3.
- Λαπαθιώτης, Ναπολέων, «'Στου Γλυτωμού το Χάζι' Θεόδωρου Ντόρρου, Παρίσι 1930», *Πειθαρχία*, 8 Μαρτίου 1931.
- Μέντζελος, Δημήτρης, «Ο υπερρεαλισμός και οι τάσεις του», *Λόγος 1* (1931) 280. Τώρα: *Ηριδανός 4* (Φεβρ.-Μαρτ. 1976) 88-96.
- Σταματίου, Κ., «Ποιός ήταν ο πρώτος Έλληνας υπερρεαλιστής. Στοιχεία για τον άγνωστο ποιητή Θεόδωρο Ντόρρο», *Τα Νέα*, 4.4.81, σ. 13.
- Τσάκωνας, Δημήτριος, *Ο Ελληνικός Υπερρεαλισμός*, Κάκτος, Αθήνα 1988, σσ. 31-6: ως πρόδρομος και πρωτοπόρος του ελληνικού υπερρεαλισμού.
- Χαριτάτος, Μ., «Ο άγνωστος εισηγητής του υπερρεαλισμού. Νέα στοιχεία για τον Θ. Ντόρρο», *Η Καθημερινή*, 26.2.81, σ. 6.

(Βλ. και τις αναφορές εντός των σχετικών λημμάτων της ενότητας Α. (Νεωτερικοί Ποιητές του Μεσοπολέμου) και Β. (Ηριδανός, ...δεν άνθησαν ματαίως, Διαδοχικές Αναγνώσεις... κτλ.)